

VIII. (8. Агора, Сократ)

[1]

Като дим, духнат от вихрушка, се понесохме ние над Атина. Едва успях да видя под нозете си светналия Запион, колоните на Зевса, Акропола и усетих отново, че съм на земята, в малка и тясна уличка, заградена отвсякъде с високи зидове. Къде се намирахме, не можех точно да определя, но се досетих, че сме някъде под северния склон на Акропола. Като се огледах, видях, че Ахасвер е до мен, облечен с тъмносин, прост хитон. С хитон бях облечен и аз. Но това никак не ме учуди. Аз само казах на спътника си, като че продължавах някакъв разговор:

— Не е ли много късно за посещение?

— Не — отвърна уверено Ахасвер. — Учителят надали се е прибрал къщи. А Ксантипа с двете си дъщери Ерато и Семеле не си ляга никога преди да се върне Сократ.

И той похлопа на една висока дървена порта.

— Влез — отговори отвътре нисък женски глас.

[2]

Бутнахме портата, която едва се държеше на резетата си, и влязохме в малко и тъмно дворче. Отсреща се издигаше ниска къщица, пред която растеше широка и лъскава смокиня. На смокинята беше закачена димяща факла, под чиято оскъдна светлина три жени предяха. Едната беше висока и пълна и хубава още, макар и вече възрастна. Другите две — русокоси момичета, не изглеждаха да приличат на майка си. Само очите им, които за миг се вдигнаха, когато влязохме, ми се сториха много хубави: големи и тъжни, като че засрамени от нещо.

— Добър вечер, кира Ксантина — рече Ахасвер, — няма ли го още учителя?

— Не, — спокойно отговори високата жена, без да спре да преде. — Чакаме го вече два часа, но той е още някъде на Агората да поучава младежта...

[3]

Тя помълча и продължи със същия спокоен глас:

— Не сме и вечеряли, защото той обеща тази сутрин да се прибере по-рано и да донесе малко риба, за да се нахраним!

Едното от момичетата въздъхна и рече:

— Мамо, татко сигурно се е залисал някъде и ще закъснее много. Остави ме да ида до Кира Хариклия и да поискам малко маслини, хляб и смокини, да се нахраним. Ти знаеш, че тя е милостива и на драго сърце ще ни помогне!

Без да повиши гласа си, без да се възмути, със същия спокоен глас Ксантипа отвърна:

— Хариклия е хетера и жената на Сократа не може да яде от хляба ѝ!

Помълча и отново поде:

— Би ли искала, Семеле, майка ти да стане хетера?

— Мамо — извика Семеле.

— Тогава защо предлагаш на майка си да яде хляб от Хариклия?

— Защото само тя е готова още да ни помага — отговори отчаяно Семеле, — а всички други съседи повтарят каквото приказваш и ти всеки ден и на всякого: че баща ни, наместо да хаби разума си без полза, би трябвало да печели с този разум достатъчно и хляб, и маслини, и всичко, от което имаме нужда!

— И това не е ли право? — попита все така невъзмутимо Ксантипа.

[4]

Семеле наведе глава и не отговори нищо.

А Ксантипа каза на Ахасвер:

— Аз и дъщерите ни гледаме да спечелим някоя пара с преденето си. Но тази година предачки има много и ние едва изкарваме по някой обол на ден, макар да работим до късно... защото и Сократ се прибира късно.

Тогава втората дъщеря вдигна глава и рече:

— А защо не прие, майко, да пееш на сватбата на Хермодор? Тая работа щеше да ти донесе цяла тетрадрахма. Ти така хубаво знаеш да декламираш и да пееш!

Ксантипа въздъхна, но търпеливо отговори:

— Колко пъти съм ви вече казвала, че тук пред вас и пред баща ви пея и декламирам. Но да се изправя на някой пир, пред цял свят, като хетера — не мога! Само като си помисля, и огън ме пронизва от срам.

[5]

Настъпи малко мълчание. Ахасвер тихо се прокашля и рече:

— Съжалявам, че и аз тази вечер нямам нито счупен обол в пояса си. Инак...

— Не се безпокой, момко — отвърна Ксантипа, без да спре да преде, — ние сме свикнали да гладуваме. Затова пък сме горди с нашата добродетел и с това, че сме семейство на мъдрия и справедливия Сократ!

Семеле и Ерато поклатиха глава и по-живо засукаха жицата. Но скоро Ерато спря и каза тихо: „Не мога вече, майко, прималява ми! Дай ми, моля ти се, от варените смокини, които вдигна днес на обяд!“

— Ерато — строго отговори Ксантипа, — това е вечерята на баща ти. И ти, и аз знаем добре, че той ще се върне, без да донесе риба, защото ще е забравил. Тогава с какво ще насити глада си, като си дойде уморен от толкова приказки и философски поучения? Ние, жените, нямаме нужда от

сила и бодрост като него, можем и да потърпим до утре. А той утре рано — рано ще тръгне пак из Агората или из Академията и ще почне да пръска щедро съкровищата на разума си. Ако е гладен, ще може ли да ораторства, да поучава толкова младежи, които се стичат от цяла Елада да го слушат?

[6]

Ерато, като сестра си, не можа да отговори нищо. Само въздъхна дълбоко и наведе глава.

Ахасвер помълча и каза:

— Да не ви пречим, кира Ксантипа, може би по-добре е да излезем? Ще причакаме учителя отвън!

— Както обичаш, момко — отвърна жената на Сократ, — ако ти е по-приятно, можеш да седнеш с приятеля си там на камъка до стената, а ако предпочиташ, можеш да пресрещнеш Сократ отвън. Само не го задържай много, защото ще е уморен и трябва да спи!

Ахасвер кимна с глава и полека–лека ме увлече навън. Не сторили още две–три крачки, чухме, че в тъмното някой иде към нас. След няколко мига един нисичък и чорлав човек с малка брада се сблъска с нас.

— Учителю — извика Ахасвер.

Сепнат, нисичкият човек се вгледа в нас и изведнъж радостно възкликна:

— Вие ли сте, мои любими деца? Кога дойдохте от Декелия? Колко се радвам, че ви срещам пак!

— Сега пристигаме — отвърна Ахасвер, — потърсихме те у дома, но...

[7]

Той не успя да довърши. Портата на Сократовата къща се отвори и на прага ѝ се изправи Ксантипа:

— Сократе, не се спирай така на улицата, духа, а ти си сигурно затоплен от работа. Ела и доведи тези почтени гости със себе си.

— Ида, ида, Ксантипо — отговори плахо Сократ, — пристигам! — И продължи по-ниско, като се обърна към нас: — Няма да ви каня вкъщи, защото нямам с какво да ви нагостя! Утре ще се срещнем на Агората, при стелата на Хермес. Там ме чакайте при изгрев слънце, ще си поговорим сладко и полезно. Ах, децата ми, колко ви се радвам!

И той нежно ни прегърна. А Ахасвер се наведе над ухото на Сократ и му пошепна:

— Учителю, нося със себе си десет обола. Не посмях да ги предложа на Ксантипа, макар че видях, че сте още повече обеднели от последния път, като бяхме в Атина. На, вземи ги!

— Ах, дай ги, дай ги, моето момче — отвърна радостно Сократ. — Тъкмо се чудех какво ще кажа на Ксантипа, че пак не нося нищо вкъщи.

[8]

И той въздъхна и се обърна към мене виновно, като че аз му бях по-чужд, та трябваше да се оправдае пред мене:

— Какво да правя, така ме е създала Мойратата: не мога да печеля пари, нито да се грижа за насъщния! А Ксантипа не ще да разбере, че съм такъв — лош, тъп, наречи ме както искаш.

— Учителю — извиках аз възмутено.

— Не, не, такъв съм — рече Сократ, — нищо не ме интересува, освен философията. И някаква лоша гордост ме кара да мисля, че тази философия е по-необходима за хората, отколкото някакво благосъстояние, което бих могъл да спечеля, ако стана платен ритор или адвокат... И по този начин, ето и жена ми страда, и децата ми, и аз покрай тях... Да знаете колко ми е тежко, иска ми се да умра, защото не мога да гледам без срам Ксантипа, Ерато и Семеле!

И Сократ тежко въздъхна.

— Лош, лош човек съм — продължи той. — Право е това, дето разправяха днес на Агората, че съм лош и че щели да ме съдят, дето развърщам народа. Ако ме осъдят, да ви кажа, деца мои, с радост ще изпия цикутата. Да се махна от този свят, да освободя и Ксантипа. Тя тогава ще може да се ожени за някой прибран атинянин и да заживее така, както ѝ подобава! Друго спасение за нея няма, за нея и за нещастните ми деца.

Сократ помълча и сетне се позасмя.

— Но дотогава, деца мои, ние ще имаме още няколко разговора и вие ще видите моята философия какъв напредък е правила! Аз не съм така безпомощен, както бях миналата година, когато се видяхме за последен път. Аз сега знам, че много богове няма, а има само един, който...

Но Сократ не успя да довърши. Портата на къщата му се отвори пак и Ксантипа отново се изправи на прага ѝ.

— Сократе — рече тя с нейния равен и хладен глас и пристъпи към нас, — децата са уморени и искат да си легнат.

— Ида, ида, Ксантипо — отговори бързо Сократ. — Нося и малко пари. Таверната на Максиос трябва да е отворена, прати Семеле да купи нещо за ядене.

— Носиш пари? — учудено рече Ксантипа и някакво разочарование прозвуча в гласа ѝ. Сетне тя добави: — Задръж тези пари за себе си, да си купиш утре плат за нов хитон. Аз съм приготвила за тебе вечеря, а ние можем до утре заран и да не ядем. А на обяд ще занесем преждата на Хеланос и ще вземем пари за храна.

Сократ се спусна към жена си и извика умолително:

— Нямам нужда от нов хитон! Вземи, моля те, тези пари и купи нещо и за себе си, и за децата да ядем. Не ме мъчи така. Нали знаеш, че няма да ям, ако и вие не ядете.

— Както искаш — невъзмутимо отговори Ксантипа. — Тогава ще оставим варените смокини за утре сутринта, да ги вземеш със себе си, като идеш на Агората!

— Ах, Ксантипо, ще ме умориш — отчаяно рече Сократ и влезе в къщата си, отдето гласът му продължи да се чува: — Не бъди такава упорита, или вземи парите, или дай смокините да ги изядем...

— Не, Сократе, дълг на жената и на децата е да се грижат най-първо за здравето и доброто на съпруга и бащата. Ние не сме нищо в сравнение с тебе. И сме длъжни да се жертваме за главата на семейството ни!

— Ксантипо, ще ме накараш да полудея. Казвам ти, вземи тези пари и иди купи от Максиос риба и хляб и малко вино да се повеселим като всички хора...

— Ние не сме „всички хора“ — отговори Ксантипа. — Сократ не е като всеки човек! Ако беше като всеки човек...

— Знам, знам — закрещя Сократ, — ако беше като всеки човек, той щеше досега да е богаташ, да има маслинени дървета и ниви, а ти щеше да се обличаш с коприна.

И ние го чухме как той хвърли на каменния под оболите, които беше му дал Ахасвер, и се тръшна на дървената скамейка под смокинята.

— Семеле — каза спокойно Ксантипа, — събери тези пари и утре, като стане баща ти, да му ги дадеш!